

KUL HİMMET

Alevî-Bektaşî şairi.

Bazı şiirlerinden hareketle XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Tokat ilinin Almus ilçesinin Görümlü (eski adı Varzıl) köyünden olup türbesi de oradadır. Torunları halen aynı köyde yaşamakta ve Kul Himmetliler diye anılmaktadır. Şahinli aşireti Kul Himmet'in ocağıdır. Bir şiirinde, "Dedem Hıdır Abdal pîrim Ocağı" diyerek soyunun Kemaliye'nin Ocak köyündeki Hıdır Abdal Tekkesi'ne bağlı olduğunu ima etmiştir (Aslanoğlu, *Kul Himmet: Yaşamı, Kişiliği ve Şiirleri*, s. 3, 119). Özlem duyduğu tek yerin Erdebil Tekkesi, dolayısıyla Safevî şahlarının yurdu olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıl ile XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılar'la İran Safevîleri arasındaki siyasî gerginlik esnasında Pîr Sultan Abdal, Kul İbrâhim ve Kul Hüseyin gibi Kul Himmet de Alevî topluluğunu Osmanlı Devleti karşısında yer almaya teşvik eden şiirler yazmıştır.

Kul Himmet'in gerek şair olarak gerekse şahsiyet bakımından Pîr Sultan Abdal'dan etkilendiği muhakkaktır. Bazı kaynaklarda Kul Himmet'in Pîr Sultan Abdal'a mürid olduğundan söz edilmekle beraber bu görüş doğru değildir. Onun, "Kul olmuşuz Pîr Sultan'a / Eşiği de kiblegâhtır" mısraları buna tanık gösterilmişse de birinci mısraın doğrusu, "Kul olmuşuz bir sultana" şeklinde olmalıdır (a.g.e., s. 11).

Hayatta iken Alevî-Bektaşî çevrelerinde büyük şöhret kazanan Kul Himmet'in şiirleri halk tarafından çok sevilmiş ve birçok cönkte yer almıştır. Bu sevginin en önemli sebebi, bilhassa Alevî inancını şiirlerinde halkın anlayabileceği bir Türkçeyle etkili biçimde ifade etmesidir. Abdülbaki Gölpınarlı, Bisâti'nin kendisinde bulunan 1017 (1608) istinsah tarihli *Menâkübü'l-esrâr behcetü'l-ahrâr* adlı eserinde Hatâî ve Pîr Sultan Abdal'la birlikte Kul Himmet'in de birkaç şiirinin yer almasını, onun Erdebil Tekkesi müridleri tarafından da tanındığı ve sevildiğinin bir işareti olarak görmektedir. Bu sevgiden dolayı halk kendisini Koca Kul Himmet diye anmıştır.

Nefesler, destanlar, Kerbelâ şehitleri için ağıtlar ve taşlamalar söyleyen Kul Himmet'in şiirlerinde İslâm tarihi, evliya menkıbeleri, Hz. Ali ve on iki imam sev-

gişile bilhassa Alevî-Bektaşî inancı doğrultusunda dini-tasavvufî duyarlığın bulunması onun kuvvetli bir tarikat terbiyesi aldığını ortaya koymaktadır. Tahmasb gibi Safevî şahlarına övgü, zamandan şikâyet, gurbet, sıla özlemi ve beşerî aşk şiirlerinde yer alan diğer konulardır. Halk kendisine duyduğu sevgiden dolayı adı çevresinde bazı efsaneler de oluşmuştur.

Henüz kitap haline getirilmemiş, tesbit edilebilen 150 kadar şiirinde Kul Himmet'le beraber bu mahlasının başına "sefil, koca, gedâ, öksüz" gibi sıfatların getirildiği görülmektedir. Şiirleri dörtlük sayısı bakımından diğer halk şairlerinin şiirlerine nisbeten uzundur. Bu uzunluk bazan yirmi dörtlüğe kadar çıkmaktadır. Hece ölçüsünü başarıyla kullanan şair kafiyelerin teşkilinde de aynı başarıyı gösterir. Aruzla yazdığı birkaç şiirinde ise pek başarılı olduğu söylenemez.

Kendisinden sonra yetişenler üzerinde önemli etkisi olan Kul Himmet'in mahlasını kullanan iki şair daha vardır. İki, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Kul Himmet Üstadı'dır. Asıl adı İbrâhim olan şair Divriği'nin Karageban bucağına bağlı Örenik köyünde doğmuştur. Soyundan gelenler Öksüzöğulları adıyla tanınmaktadır. Varlığı yakın zamana kadar bilinmediğinden şiirleri Kul Himmet'e mal edilmiştir. İkinci şair de İmranlı'nın Söğütülü köyünden diğer bir Kul Himmet Üstadı'dır. Asıl adı Hatice olan ve "Hacik Kız" olarak da anılan şair XIX. yüzyılda yaşamıştır. Mezarı Divriği'nin Anzahar köyündeki Gani Baba Tekkesi haziresindedir. Ayrıca Sefil Kul Himmet ve Öksüz Kul Himmet adlı iki şairden Kutlu Özen söz etmekteyse de Kul Himmet bu mahlasların ikisini de kullandığından bunların farklı şairler olması ihtimali zayıftır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sadettin Nühzet [Ergun], *Bektaşî Şairleri*, İstanbul 1930, s. 208-232; a.m.f., *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, İstanbul 1944, s. 171-198; Abdülbaki Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal-Hatâî-Kul Himmet*, İstanbul 1962, s. 21, 99-112; a.m.f., *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, tür.yer.; İbrahim Aslanoğlu, *Kul Himmet Üstadı*, Sivas 1976, s. 5-16; a.m.f., *Kul Himmet: Yaşamı, Kişiliği ve Şiirleri*, İstanbul 1997, s. 1-24, tür.yer.; İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Ankara 1995, II, 319-352; Kutlu Özen, "Halk Şiirimizde Kul Himmetler", III. *Ulusal Arası Türk Halk Edebiyatı Semineri*, Eskişehir, ts., s. 301-307; I. Mélikoff, *Hadji Bektach un mythe et ses avatars*, Leiden 1998, s. 234-236; Cahit Öztelli, "Kul Himmet", *TDEA*, V, 434-435.

NURETTİN ALBAYRAK

KUL MESUD

Kelile ve Dimne tercümesiyle tanınan XIV. yüzyıl şairi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi olmadığı gibi tezkirelerde de adına rastlanmamıştır. XIV. yüzyılın birinci yarısında yaşadığı kaydedilen Kul Mesud, 1334-1337 yılları arasında hüküm süren Aydın Emiri Umur Bey'in isteği üzerine ve onun adına *Kelile ve Dimne*'yi Farsça'dan Türkçe'ye tercüme etmiştir. Tercüme, Umur Bey'in babası Mehmed Bey (ö. 734/1334) henüz hayatta iken gerçekleştirilmiş olmalıdır. Kendini Kul Mesud olarak tanıtan mütercim başka bir eseri bilinmemektedir. Johannes H. Mordtmann, bu tercümeden yaklaşık yirmi yıl sonra yine Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiş olan *Süheyl ü Nevbahâr*'in mütercimi Hoca Mesud'un Kul Mesud ile aynı kişi olabileceğini ileri sürmüştü de Kilisli Rifat ve M. Fuad Köprülü bu görüşe katılmamışlardır (Toska, s. 238-239). Ancak konu üzerinde doktora çalışması yapan Zehra Toska, her iki Mesud'un eserlerinden ve bu eserler üzerinde yapılan çalışmalardan hareketle Kul Mesud ile Hoca Mesud'un aynı kişi olabileceğini belirtmiştir (a.g.e., s. 242).

Anadolu sahasındaki ilk çeviri örneklerinden biri olan Kul Mesud'un *Kelile ve Dimne*'si aynı zamanda eserin ilk Türkçe versiyonudur. Bu dönemde hüküm süren Türk beyleri Arapça ve Farsça bilmediklerinden Türkçe'ye önem vererek bu dille eserler yazılmasını, ayrıca Arapça ve Farsça'dan tercüme yapılmalarını sağlamışlardır. Nasrullah-ı Şîrâzî'nin, İbnü'l-Mukaffa'nın Arapça çevirisinden Gazneli Sultanı Behram Şah'ın isteğiyle Farsça'ya yaptığı tercümesini esas alarak *Kelile ve Dimne*'yi Türkçe'ye kazandıran Kul Mesud birçok Arapça ve Farsça kelimeye Türkçe karşılık bulabilmiştir. Böylece Umur Bey *Kelile ve Dimne*'deki didaktik hikâyelerden faydalanma imkânını elde etmiştir. On altı bölümden (bab) oluşan *Kelile ve Dimne* tercümesinin 21 Rebülevvel 895'te (12 Şubat 1490) istinsah edilen ve bir de zeyli bulunan nüshasından (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1897; Zeyl 216^b-232^a varakları arasında) ilk defa Bursalı Mehmed Tâhir söz etmiştir.

Kelile ve Dimne'de mensur metinden başka on yedi beyitlik bir manzum hikâye, Behram Şah için yazılmış bir gazel ve Arapça-Farsça bir mülemma' yanında metnin çeşitli yerlerine serpiştirilmiş otuz yedi nazım, otuz iki kıta ve otuz

yedi beyit bulunmakta, bunların dışında eserde birkaç kıta ile bir mesnevi parçası, Farsça ve Arapça şiirler de yer almaktadır. Eserin uygun yerlerine konularak metinle uyum içinde olmaları sağlanan bu küçük parçalar "beyt", "şi'r", "nazm", "şi'r-i Türkî", "şi'r-i Farsî", "şi'r-i tâzî" başlıkları altında verilmiştir. Bunların içinde Kul Mesud'a ait olanların bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Aruz vezniyle yazılan bu şiirlerin, sık sık imâlelere rastlanmasına rağmen, şiir tekniği bakımından belli bir seviyenin üstünde olduğu söylenebilir. Muhteva bakımından doğruluk, iyilik, dostluk, öğüt tutmak, ayrılık, felek, kötülük gibi konuların yer aldığı manzumeler didaktik mahiyettedir. Şiirlerde beyit nazım birimi yanında dörtlülere de yer verilmiştir. XIV. yüzyılda Türkçe'ye yapılan mensur tercümelemler arasında Kul Mesud'un *Kelîle ve Dimne*'si henüz olgunluk çağına erişememiş bu dönem Türkçe'sinde önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, II, 305; Vasfi Mâhir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964, s. 189-190; Himmet Akın, *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, tür.yer.; Zeynep Korkmaz, *Sadrü'd-din Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi*, Ankara 1973, s. 279; TDEK, s. 420; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 377; *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1985, I, 369-373; Zehra Toska, *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi* (doktora tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Semih Tezcan, "Mes'ud ve XIV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler", *Türk Dilleri Araştırmaları*, V, Ankara 1995, s. 65-84; C. Brockelmann, "Kelile ve Dimne", *JA*, VI, 555; Turgut Karabey, "Kul Mesud", *TDEA*, V, 437.

NURETTİN ALBAYRAK

KUL NESİMÎ

(ö. 1085/1674'ten sonra)

Saz şairi.

Doğum ve ölüm tarihleriyle nereli olduğu kesin olarak bilinmemektedir. İsim benzerliğinden dolayı uzun süre Seyyid Nesimî ile karıştırılan Kul Nesimî'nin asıl adının Ali olduğu, "Mahlasım Nesimî isimim Ali'dir" mısraından anlaşılmaktadır (Öztelli, *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî*, s. 8, 28). Soyunun XIV. yüzyılda yaşamış Said Emre'den geldiğini, "Ceddım Saîd Emre'dir / Neslinde saîd olur" mısralarında bizzat kendisi söylemektedir (Köprülü, II/42 [1927], s. 2). Kul Nesimî, "Nesimî" mahlasını Seyyid Nesimî'ye duyduğu hayranlıktan dolayı almış, "Ben ol

sâdık kulam ki Ca'ferî'yem / Hakikat söylerem ben Haydarî'yem" mısralarıyla da Ca'ferî ve Haydarî olduğunu belirtmiştir (Öztelli, *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî*, s. 62). Onun adından ilk defa Sadettin Nüzhet Ergun söz etmiştir (*Bektaşî Şairleri*, s. 295). Şair, Seyyid Nesimî'nin idam edilmesini (1418 [?]) dile getirdiği bir gazelinde, "İki yüz altmış dört yıldan sonra / Bu nazm ile bunu ettim izhâr" diyerek (a.g.e., s. 76) 1085 (1674) yılında hayatta olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca Kul Nesimî'nin bir kısım şiirlerinin XVII. yüzyılda yazılmış cönklerde yer alması, bu yüzyılda yaşamış başka şairlerin ona nazireler yazması ve İran'la yapılan savaşlarla ilgili bazı tarihî olayların izlerine rastlanması onun XVII. yüzyılda yaşadığı kanaatini kuvvetlendirmektedir. Bazı tarihî kaynaklardan, Anadolu'daki Alevî-kızılbaş topluluklarının İran şahları lehine başlattıkları ayaklanmalarda Pîr Sultân gibi önemli rol oynayan şairlerden birinin de Kul Nesimî olduğu anlaşılmaktadır.

İyi bir eğitim gördüğü ve şiirlerinde çeşitli âyetlerin yer almasından Arapça bildiği anlaşılan Kul Nesimî kuvvetli bir şairdir. Hz. Ali sevgisi, on iki imama bağlılıkla Ca'ferî-Alevî inancı şiirlerinde önemli bir yer tutar. İnsanı aşk şiirlerinde yer verdiği diğer bir konudur. Ayrıca didaktik mahiyette ve nasihat türünde şiirleri de vardır. Daha çok aruz vezniyi kullanan Kul Nesimî, bu tarz şiirlerinde aynı vezni kullanan diğer saz şairlerine göre daha başarılı olmakla beraber asıl şairlik gücünü hece vezniyle yazdığı şiirlerde göstermiştir. Dilinin sade, üslûbunun tabii oluşu ve duygularındaki samimiyet şiirlerinin halk tarafından ilgi görmesinin belli başlı sebepleridir. Seyyid Nesimî'nin şiirleriyle karışan bazı manzumelerinde bu şairin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Dinî-tasavvufî şiirlerinden birkaçı tekkelerde makam eşliğinde ilâhî olarak okunmuştur. Hece ve aruz vezniyle yazdığı 100'den fazla şiiri Cahit Öztelli tarafından çeşitli cönklerden toplanarak *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî* adıyla yayımlanmıştır (Ankara 1969).

BİBLİYOGRAFYA :

Sadettin Nüzhet [Ergun], *Bektaşî Şairleri*, İstanbul 1930, s. 295-299; Cahit Öztelli, *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî*, Ankara 1969, s. 3-19, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., "Nesimî (Kul)", *TA*, XXV, 202; a.mlf., "Kul Nesimî", *TDEA*, V, 437; M. Fuad Köprülü, "Said Emre", *Hayat*, II/42, Ankara 1927, s. 2; Bedri Noyan, "Kul Nesimî", *TFA*, XII/239 (1969), s. 5311; a.mlf., "Bektaşî Ozanı Kul Nesimî'nin Yayınlanmamış On Üç Şiiri", *Türk Folklorundan Derlemeler*, (Ankara 1988), s. 91-100.

NURETTİN ALBAYRAK

KULAÇ

Metrik sisteme geçilmeden önce özellikle denizcilikte kullanılan bir uzunluk ölçüsü.

Türkçe kol ve aç-mak kelimelerinden meydana gelen, halk ağzında aslına uygun olarak kolaç şeklinde söylenen kulaç, tabii bir uzunluk ölçüsü olup yanlara açılmış iki kolun orta parmak uçları arasındaki mesafeyi ifade eder. Tarih boyunca eski Ön Asya uygarlıkları, Yunanlılar ve Romalılar başta olmak üzere hemen hemen bütün dünya milletleri tarafından suların derinlikleriyle minare, kumaş ve halat gibi şeylerin uzunluklarını ölçmede kullanılmıştır. Ancak kişiden kişiye değiştiği için parmak, kabza, karış, ayak, arşın, adım vb. diğer tabii ölçü birimlerinde olduğu gibi sabit bir kulaç boyu tesbit edilememiştir. Farsça'ya kulaç, Bulgarca gibi bazı Balkan dillerine kolaç şeklinde geçen kelimenin (Vekov, XXVI/1-2 [1998], s. 122) Arapça'sı bâ' (bev', bû'), Farsça'sı bâzdır.

Eski İbrânî kulacı (= 2 adım = 4 arşın = 24 kabza = 96 parmak =) 1,8 m., Grek kulacı 1,85 m. olarak hesaplanmaktadır. "Dend" adı verilen Hint kulacı da (= 4 arşın = 96 parmak = 768 arpa; bk. Eb'ül-Fazl el-Allâmî, I, 420) bunlara yakın bir değere sahip olmalıdır.

Bâcî (ö. 474/1081) kulacın 4 arşın kadar olduğunu bildirir (Nevevî, XVII, 12). Ali b. Osman el-Mahzûmî'ye göre (ö. 585/1189) hable esas teşkil eden Mısır kulacı 3 arşındır (*el-Müntekâ*, s. 29). Şeyhürabve ed-Dimaşkî (ö. 727/1327) kulacın 2 $\frac{2}{3}$ arşına denk geldiğini söyler (*Nuḥbetü'd-dehr*, s. 13). Eb'ül-Fidâ'nın (ö. 732/1332) *Takvî-mü'l-büldân*'ının bir nüshasına düşülen derkenardaki bilgilerden şu eşitlik elde edilmektedir: 1 kulaç (bâ') = 4 arşın = 96 parmak = 672 arpa = 4704 katır kuyruğu kılı. Ancak üç kaynak da arşının cinsini vermemektedir. Walter Hinz söz konusu arşını şer'î zirâ olarak yorumlamakta, kulacın değerini de 199,5 cm. (?) olarak vermektedir (*Islamische Masse*, s. 54). Fakat onun bu bilgi için kendisine atıfta bulunduğu *Takvîmü'l-büldân* mütercimi Joseph T. Reinaud ilgili arşının cinsini belirtmemektedir (krş. *Géographie d'Aboul-féda*, I, s. CCLXV; II/1, s. 18; ayrıca bk. ARŞIN). İbrâhim Süleyman el-Âmilî de kulacın 4 el arşınına eşit olduğunu kaydeder (*el-Evzân ve'l-mekâdir*, s. 20). Eb'ül-Fazl el-Allâmî'nin bildirdiğine göre XVI. yüzyılda Hindistan'da 1 kulaç = 4 arşın (gez) = 96 parmak (engüşt) = 576 arpa = 3456 katır kuyruğu kılı idi (*Âḫ-în-i Akbarî*, I, 420).